

Overtossen,

der

blev kunstner

Kunsten var den eneste måde, hun kunne være i verden på. Og psykiatrien gav hende rammer at skabe i. Ovartaci, eller Louis Marcussen som var hendes borgerlige navn, levede i 56 år som patient og produktiv kunstner på Aarhus Psykiatriske Hospital i Risskov. Nu løftes hendes banebrydende værker ud af hospitalets ramme og ind i det etablerede kunstliv, hvor outsiderkunst møder fornyet interesse.

På kunstmesser, gallerier og biennaler rundt om i verden flokkes kunstsamlere, kuratorer og andre kunstprofessionelle i disse år om outsiderkunst. Dvs. kunst, skabt af mennesker, der står uden for det etablerede kunstliv, fx psykiatriske patienter. Ophavsmændene til disse værker opfatter ikke nødvendigvis sig selv som kunstnere. De er ikke uddannede på kunstakademier eller tilknyttet gallerier. De skaber deres malerier og skulpturer på hospitaler, i behandlingshjem og i fængsler – langt fra kunstlivets ferniseringsbobler, pindemadder og professionelle *mingle*.

Deres rå og uskoledede udtryk, der har inspireret 1900-tallets kunstneriske avantgarde, surrealistiske og Cobra-malere, er de seneste år igen blevet eftertragtede i et evigt sultent, internationalt kunstliv på jagt efter noget nyt og 'ægte'.

Interessen synes at afspejle en oprigtig længsel efter at opleve kunstens ubesmittede kraft i en tid, hvor kunstverdenen er præget af skærpede krav om professionalisering og karrieretænkning. Og nu følger Kunsthal Charlottenborg i København sig til Venedig Biennalen, Documenta-udstillingen i Kassel og kunstmesser i New York og Paris, der de seneste

år alle har præsenteret et nysgerrigt kunstpublikum for outsiderkunst – eller *Art Brut* ('rå kunst'), som er den oprindelige franske term for denne genre.

Det sker, når kunsthallen på Kgs. Nytorv i september slår dørene op til den første samlede udstilling af værker af en af outsiderkunstens internationale superstjerner, danske Ovartaci.

SYREDE SYNER

Bag kunstnernavnet Ovartaci står Louis Marcussen (1894-1985), der levede det meste af sit liv som patient på Aarhus Psykiatriske Hospital i Risskov. Hun konstruerede selv pseudonymet som en variation over ordet 'overtosse', en titel hun følte, gav hende passende værdighed i forhold til de overlæger, hun var omgivet af.

Ovartaci blev indlagt som 29-årig med diagnosen skizofreni og skabte i sin 56 år lange indlæggelse over 1.000 værker og kunstneriske udsmykninger. Hendes tegninger og malerier viser et mylder af surrealistiske syner og sære skabninger, egyptisk og kinesisk udseende kvindeskikkelser, menneske-dyr og masker. Hun skabte også skulpturer i form af dukker og legemsstore papmaché-skulpturer,

Fynske Kunstakademi, har i flere af sine projekter beskæftiget sig med Ovartacis liv og værk. Men på Charlottenborg nedtoner han bevidst Ovartacis biografiske historie. Bl.a. undlader han at vise private artefakter som den udsmykkede hospitalsseng og cykelpumpen. Heller ikke sensationerne og dramatikken om blandt andet Ovartacis splittede kønsidentitet fylder meget på Charlottenborg-udstillingen, selvom, eller måske netop fordi, det for mange er præcist det, man umiddelbart forbinder Ovartaci med: Den produktive, men i perioder plagede kunstner følte sig i størstedelen af sit liv som kvinde og bad i en årrække om at få udført en kønsskifteoperation. Ønsket blev afvist i flere år og først imødekommet i 1956, efter kunstneren havde kastreret sig selv med et høvlejern i hospitalets snedkerværksted. Efter kønsskifteoperationen levede Ovartaci som kvinde frem til sin død som 91-årig i 1985. Dette er også årsagen til, at Ovartacis personlige pronomen i udstillingen, og i denne artikel, ikke er et 'han' men et 'hun'.

inspireret af de tidligere liv, hun mente at have levet. Alt sammen præget af hendes stærke spirituelle og filosofiske interesse.

Den originale kunstner udsmykkede sin hospitalsseng, malede på enestuens vægge og møbler og skrev sirlige kinesiske tegn på de institutionsblå gardiner. Også kælderens under hospitalet prydes af hendes farvestrålende vægmalerier. Selv cykelpumpen, hun havde med på sine særligt bevilgede cykelture rundt om i Risskov, blev bemalet.

Ovartacis figurative værker forener en umiddelbar sensibilitet med en stærk formalistisk æstetik og udgør et enestående kunstnerisk *oeuvre*, også set i international sammenhæng, fortæller Mathias Kryger, der har kurateret udstillingen *Ovartaci og galskabens kunst* på Charlottenborg.

Kryger har i en årrække undersøgt Ovartacis arbejde og outsiderkunsten som fænomen, og han ønsker at løfte den visionære danske kunstner ud af hospitalsrammen og ind i kunstinstitutionen. For at give Ovartaci den anerkendelse, hun fortjener som billedkunstner.

– Ovartacis kunst er på mange måder vokset ud af den psykiatriske institution, hvor den er skabt. Men værkerne fortjener også at blive set på deres egne præmisser, fri af kunstnerens patienthistorie og diagnosticering, siger Mathias Kryger, som *Magasinet P* møder på Kunsthall Charlottenborg et par uger før udstillingen åbner.

Mathias Kryger, der selv er uddannet kunsthistoriker og arbejder som kunstner, kritiker på dagbladet *Politiken* og gæsteforsker på Det

KUNSTNER I VERDENSKLASSE – OG PATIENT
Trods sin livslange indlæggelse opnåede Ovartaci bred anerkendelse for sin kunst. Cobra-bevægelsens frontfigur Asger Jorn forelskede sig i Ovartacis arbejde og sørgede for, at flere af værkerne kom til at indgå i den franske kunstner Jean Dubuffets kunstsamling *L'art Brut* i Lausanne. Og i 1979 deltog Ovartaci i gruppeudstillingen *Outsider* på Louisiana og blev anerkendt af mange som en kunstner i verdensklasse.

Alligevel skulle der gå næsten 40 år, før man med udstillingen på Charlottenborg kan se en samlet præsentation af Ovartacis arbejde uden for en kontekst af outsiderkunst. Mathias Kryger håber, at værkerne vil ramme os, som de har ramt ham selv, med deres stærke kunstneriske kraft – men også med deres samfundsmæssige aktualitet og relevans:

– Ovartaci er ikke kun en væsentlig kunstner i sin egen ret. Hun er også interessant i en tid, hvor toneangivende retninger inden for både psykiatri og psykologi fortæller os, at vi hurtigst muligt skal komme ud af vores kriser og tilbage i normaliteten, så vi kan fungere og være effektive, siger Mathias Kryger.

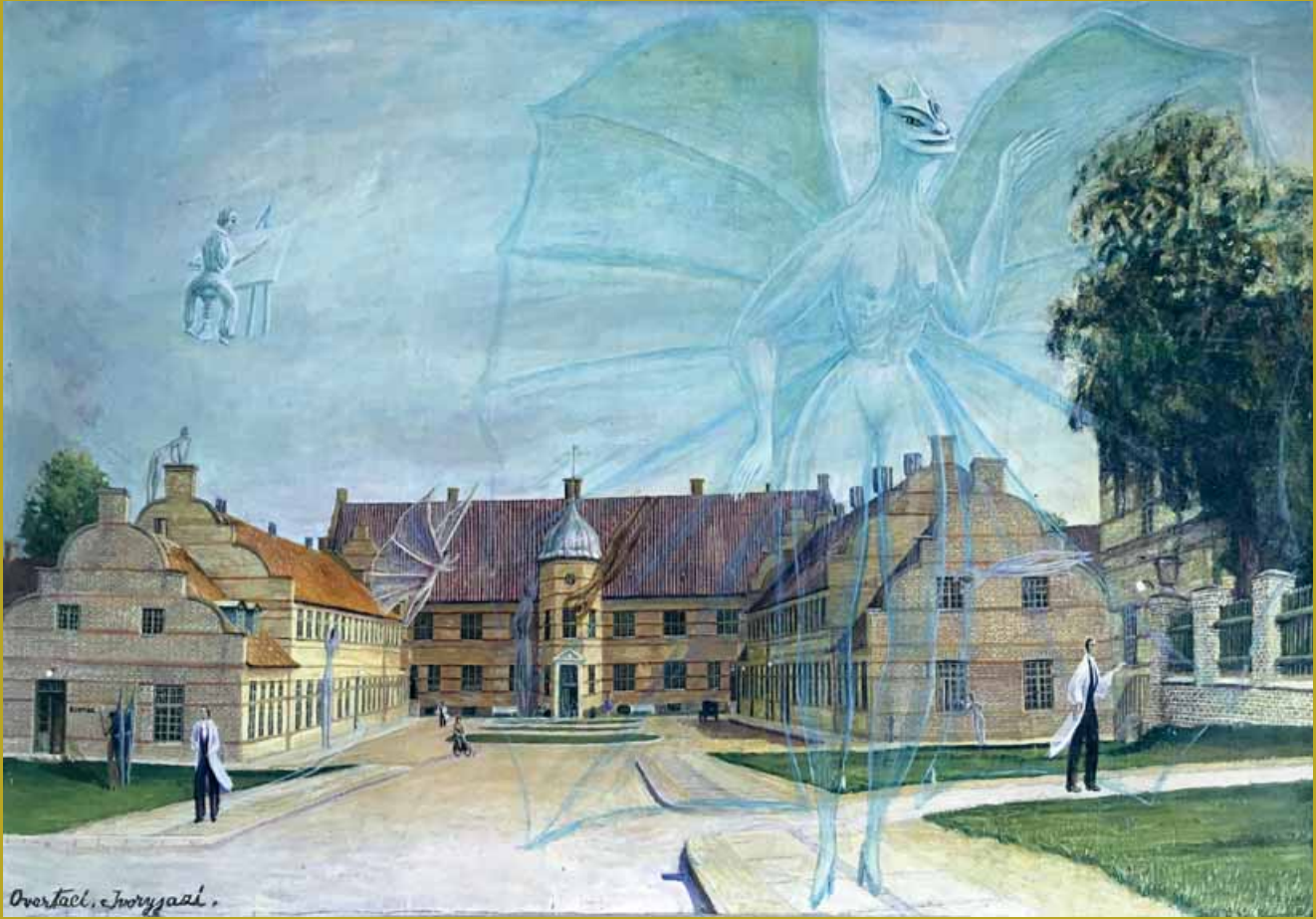
På Ovartacis tid handlede det i psykiatrien ikke om at blive hurtigt helbredt og komme ud i samfundet. Anstaltsopholdet fungerede mere som en gensidig afskærmning, hvor patienten blev beskyttet mod det, lægerne vurderede, var en uoverskuelig virkelighed for patienten, og samfundet beskyttede sig selv mod en ubehagelig konfrontation med angstprovokerende sindslidelse.

– Ovartaci formåede at tilkæmpe sig frihed til at leve et meningsfuldt liv inden for hospitalets rammer. Hun helligede sig sit kunstneriske arbejde og fik det bedre med årene. For Ovartaci var kunsten den eneste måde, hun kunne være i verden på, og psykiatrien gav hende de rammer; hun kunne skabe kunst i, siger Mathias Kryger.

Ovartacis tilværelse i psykiatrien er dog ingen solskinshistorie. Den indebar også frihedsberøvelse og magtmisbrug, fra plejepersonale og lægers side, påpeger Mathias Kryger, der som led i arbejdet med udstillingen er blevet præsenteret for en række historier om dagliglivet for patienter og personale på psykiatrisk hospital i midten af sidste århundrede.

De gamle journaler, mødereferater og notater vidner om en hospitalshverdag, hvor grænserne ofte var udflydende mellem patient og professionel behandler. Fx opfattede visse læger og plejere sig som personlige venner af Ovartaci og motiverede og måske endda pressede hende til at skabe mere kunst, hvorefter de købte værker hjem til privaten. Ikke sjældent kunne et maleri koste en pakke cigaretter sidst på eftermiddagen, hvis kunstneren var tilstrækkelig smøgtrængende.

– Historien om Ovartaci bliver nemt en romantiseret fortælling om verdenskunstens lokale superstjerne, excentrisk, gal og genial, på cykeltur gennem Risskov. Men virkeligheden var også mørk. Hendes relative frihed var til konstant forhandling med de overlæger og det plejepersonale, hun var afhængig af, siger Mathias Kryger.

GALSKAB I BRASILIENS JUNGLE

I sporet på en dybere forståelse af den epoke i anstalts-historien, som Ovariaci var en del af, har Kryger derfor bl.a. været på researchrejser til psykiatriske hospitaler og sygehusemuseer i Brasilien, der har en stærk tradition for at bruge kunstnerisk og kreativt arbejde i behandlingen af sindslidende. Han har især interesseret sig for psykiateren Nise da Silveira, som i 1950'erne revolutionerede psykiatrien i Brasilien.

Da Silveira var chokeret over de fængselsagtige forhold, hun mødte som ung læge på det psykiatriske hospital i Rio de Janeiro og nægtede at anvende elektrochok og tvang over for patienterne. I stedet gav hun patienterne mulighed for at arbejde med kunstneriske teknikker, hun etablerede kunstværksteder og opmuntrede patienterne til at udtrykke sig kreativt i billeder, musik og ord. Nise da Silveira havde et tæt samarbejde med dybdepsykologiens grundlægger Carl Jung, og hendes kunstterapeutiske tilgang vandt efterhånden indpas flere steder både i den brasilianske sygehusektor og i Vesten.

– Nise da Silveiras arbejde fik indflydelse på de tanker om kunstterapi, som også påvirkede psykiatrien i Danmark i de følgende årtier. Flere af hendes patients værker vandt ligesom Ovariaci anerkendelse i kunstverdenen som væsentlige eksponenter for outsiderkunsten, fortæller Mathias Kryger.

– I den jungianske tradition ser man i høj grad kunsten som behandlingsmiddel. I min optik er det dog en problematisk instrumentalisering af kunsten. Er det etisk forsvarligt at bruge patients kunstneriske udtryk til at vurdere, hvor syge de er? Er det overhovedet muligt?, spørger han, der bl.a. har været på opdagelse i det næsten forladte psykiatriske hospital Complexo Hospitalar do Juquery uden for São Paulo, der har en stor samling af patientværker. Her er regnskoven langsomt ved at overtage bygningerne, og palmerne vokser op gennem taget.

– Som helt ung, inden hun blev indlagt, var Ovariaci immigreret til Argentina og rejste nordpå til regnskoven tæt ved den brasilianske grænse. Jeg har ønsket at bringe Ovariaci tilbage til junglen, tilbage til en mere udiagnosticeret form for galskab, hvor kunst ikke er en terapeutisk aktivitet, der skal føre til helbredelse, men en meningsfuld måde at være til på, siger Mathias Kryger.

SKIZOANALYSE OG PRÆSTATIONSSAMFUND

Flere af 1900-tallets psykologiske, filosofiske strømninger og kunstneriske strømninger samler sig således i Mathias Krygers forståelse af Ovariacis liv og værk. Især har den såkaldte skizoanalyse været frugtbar i arbejdet med udstillingen, fortæller han:

– I det filosofiske begreb skizoanalyse – udviklet af filosofen Gilles Deleuze og psykoanalytikeren Félix Guattari i 1970'erne – anerkendes skizofrenien som en meningssskabende virkelighed. Man anskuer den skizofrene tilstand som en producerende maskine, der kan skabe liv og energi og ikke nødvendigvis som udtryk for et underliggende traume eller en ubalance i hjernen. Skizozonanalysen er Deleuze og Guattaris opgør med psykoanalysen, forklarer han.

Poststrukturalistiske tænkere som Gilles Deleuze og Felix Guattari så et etisk projekt i at bryde med normalitetens dualistiske konventioner – som fx kønskonstruktioner. Det gjorde Ovariaci årtier før, både i sit liv og sit værk. I dag fremstår den aarhusianske kunstner således nærmest forud for sin tid, mener Mathias Kryger:

– Ovariaci placerer sig i et mellemrum mellem modsætningsparrene syg-rask, mand-kvinde, kunstner-patient. Hun er på én gang både inden for og uden for institutionen og genskaber sig selv med et nyt køn. Samme overskridelse sker i værkerne, hvor kategorierne menneske-dyr, civilisation-natur, indeude smelter sammen. Også rent formelt opløser hun modsætningerne mellem fx maleri og skulptur i flere af sine reliefagtige værker, fortæller han.

Og selvom Mathias Kryger ikke ønsker at ophøje psykiske lidelser til en særlig kreativ tilstand, så er han enig med poststrukturalisterne i deres kritik af modernismens skarpe grænsedragning mellem 'gal' og 'normal':

– Jeg ser Ovariacis kunstneriske skabertrang som noget værdifuldt, vi kunne bruge mere af i dag. Vi lever i en konkurrencestatslogik, hvor man skal være stærk for at kunne stå op om morgenen og overleve i præstationssamfundet.

– En kunstner af Ovariacis kaliber kunne ikke opstå i dag. Ikke med den måde vi har indrettet vores psykiatri på. Men hendes værker er et spejl, vi kan se os selv og vores tid i. Forhåbentlig kan Ovariacis kunst gøre os lidt mindre bange, både for vores egen galskab – og for de andres. ●

OVARTACI OG GALSKABENS KUNST

Udstillingen åbnede 16. september på Kunsthall Charlottenborg. Udover Ovariaci bidrager en række danske og udenlandske samtidskunstnere med værker, der reflekterer over tematikkerne galskab, psykiatri, spiritualitet, køn og identitet. Læs mere på kunsthallcharlottenborg.dk